

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως θεσμός με ιδιαίτερη βαρύτητα στη σημερινή κοινωνία, η οικογένεια αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον πεδίο έρευνας για τις κοινωνικές επιστήμες. Για πολλά χρόνια η μελέτη της οικογένειας ήταν –και βεβαίως παραμένει σε ό,τι αφορά την κοινωνική της διάσταση– αποκλειστικότητα της κοινωνιολογίας. Μόνο τα τελευταία χρόνια, και ειδικά από το τέλος του δεύτερου μεγάλου πολέμου και εξής, η οικογένεια άρχισε να προσεγγίζεται από την ψυχολογία. Αυτό ήταν αποτέλεσμα αλλαγών επιστημολογικού χαρακτήρα, οι οποίες ήρθαν ως φυσική συνέχεια της εφαρμογής, στη μελέτη της οικογένειας, νέων θεωριών προερχόμενων από επιστημονικά πεδία ξένα προς την ψυχολογία.

Η συστημική προσέγγιση (όπως διατυπώθηκε από τη γενική θεωρία συστημάτων και την κυβερνητική), η μελέτη της επικοινωνίας (σχολή του Πάλο Άλτο) καθώς και η εξέλιξη της ψυχαναλυτικής σχολής (η θεωρία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων και η θεωρία της μικρής ομάδας) έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη έντονου προβληματισμού σχετικά με την οικογενειακή λειτουργία.

Πράγματι, η σύγχρονη ψυχολογική προσέγγιση της οικογένειας διαφοροποιείται από τις προσεγγίσεις της κοινωνιολογίας, καθώς εστιάζει το ενδιαφέρον της περισσότερο στο εσωτερικό μιας οικογένειας. Βέβαια, η ψυχολογική μελέτη της οικογένειας δεν σχετίζεται με την υλική της υπόσταση (αν και η οικογένεια

δεν είναι άμοιρη «ευθυνών» ως προς τη διαμόρφωση συμπεριφορών), αλλά με το είδος των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της και με τον τρόπο με τον οποίο αυτή είναι ή δεν είναι λειτουργική. Ως «λειτουργική» θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την οικογένεια που είναι καλύτερα προσαρμοσμένη στο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται και παράλληλα απαρτίζεται από ευτυχέστερα μέλη σε σύγκριση με οικογένειες που είναι «δυσλειτουργικές».

Έκτοτε, τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, η βιβλιογραφία για την οικογενειακή λειτουργικότητα έχει αυξηθεί με ιδιαίτερα εντυπωσιακό τρόπο. Ίσως πίσω από την ανάγκη για τη σε βάθος γνωριμία με την οικογένεια και τη λειτουργία της στη σύγχρονη εποχή να κρύβεται η ανησυχία για το τι σημαίνουν οι αλλαγές που έχουν καθορίσει και συνεχίζουν να καθορίζουν τη μορφή της. Η ανησυχία ή –γιατί όχι;– και ο φόβος κινούνται γύρω από τη μορφή που προσλαμβάνουν οι σχέσεις των ανθρώπων μέσα και έξω από το οικογενειακό πλαίσιο: διαζύγιο, μονογονικότητα, νέες μορφές συγκατοίκησης ακόμη και μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, παγκοσμιοποίηση (ή μήπως «κανονικοποίηση»;) κ.λπ.

Από την άλλη, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι από τη φύση της η οικογένεια αποτελεί το πρώτο πλαίσιο ανάπτυξης του ατόμου. Πρόκειται ειδικότερα για το πλαίσιο μέσα στο οποίο το άτομο θα αναπτυχθεί βιολογικά, συναισθηματικά και γνωστικά, ενώ παράλληλα θα κοινωνικοποιηθεί σε σημαντικό –αν όχι καθοριστικό για τη μετέπειτα ζωή του– βαθμό. Επομένως, η μελέτη των τρόπων με τους οποίους η οικογένεια επιδρά στην ανάπτυξη του ατόμου αποτελεί ένα άκρως ενδιαφέρον αλλά και δύσκολο ερευνητικό πεδίο, αφού η πολυπλοκότητα του αντικειμένου εγείρει πλήθος εμποδίων.

Στον παρόντα τόμο επιχειρείται η καταγραφή ενός τμήματος των ερευνών που διεξάγονται σήμερα στην Ελλάδα γύρω από το ζήτημα της επίδρασης του οικογενειακού πλαισίου στην ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου. Η έκδοση βεβαίως αυτού του τόμου δεν έχει χαρακτήρα εξαντλητικής κάλυψης όλων των θεμάτων που εγείρονται κατά την προσέγγιση του συγκεκριμένου ζητήματος. Αντίθετα, στους στόχους της συγκαταλέγεται η σκιαγράφηση ενός πλαισίου που θα βοηθήσει τον αναγνώστη να

σχηματίσει μια πρώτη εικόνα για τα θέματα που απασχολούν τη σύγχρονη έρευνα τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα ή μια αφετηρία για περαιτέρω ενασχόληση και μελέτη.

Στο πρώτο κεφάλαιο ο Σπύρος Τάνταρος επιχειρεί μια βιβλιογραφική σύνθεση των πτυχών και των σχετικών ερευνών για την οικογένεια, κυρίως υπό το πρίσμα της αναπτυξιακής ψυχολογίας. Η αναφορά σε βασικές έννοιες σχετικές με την ανάπτυξη του ανθρώπου κρίθηκε σκόπιμη, προκειμένου να δημιουργηθεί μια βάση για την περαιτέρω συζήτηση που αναπτύσσεται στα επόμενα κεφάλαια.

Στο δεύτερο κεφάλαιο η Αναστασία Τσαμπαρλή εξετάζει από κλινική σκοπιά την έννοια της συγκρότησης της ταυτότητας του ατόμου. Πρόκειται για μια μακρόχρονη διαδικασία, η έναρξη της οποίας τοποθετείται χρονικά στη γέννηση, η δε λήξη της τοποθετείται προς το τέλος της εφηβείας, οπότε και συγκροτείται σε ικανοποιητικό βαθμό η ταυτότητα του ατόμου. Με όρους ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ταυτότητα αρχίζει ως μια πρώιμη μορφή «εαυτού», που σταδιακά εξελίσσεται, κατακτώντας έναν ικανοποιητικό βαθμό αυτονομίας. Από την πλευρά της οικογένειας, η γέννηση του παιδιού φαίνεται να πυροδοτεί μια «αναπτυξιακή κρίση». Η αντιμετώπιση της εν λόγω κρίσης προϋποθέτει την επιστράτευση μηχανισμών προσαρμογής από την πλευρά των γονέων, καθώς και αλλαγών στη δόμηση της οικογένειας, ώστε να διευκολυνθεί η σταδιακή οργάνωση του εαυτού του παιδιού. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά αφενός στις αναμενόμενες δομικές αλλαγές στην οικογένεια και στις ενδοψυχικές διεργασίες που πυροδοτούνται στους γονείς, και αφετέρου στην αλληλεπίδραση που υφίσταται μεταξύ γονέων και παιδιού ώστε να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη συγκρότηση της ταυτότητάς του.

Στο τρίτο κεφάλαιο η Χρυσή Χατζηχρήστου προσεγγίζει το ζήτημα του διαζυγίου και των επιδράσεών του στην οικογενειακή εξέλιξη και στα άτομα. Η συγγραφέας παραθέτει δημογραφικά δεδομένα για το διαζύγιο, παρουσιάζει τις θεωρητικές προσεγγίσεις, αναλύει κάποια ερευνητικά αποτελέσματα σχετικά με την προσαρμογή των παιδιών μετά το χωρισμό των γονέων, και αναφέρει βασικές κατευθύνσεις για την κατάλληλη υποστήριξη των παιδιών.

Αν όμως το διαζύγιο, καθώς και άλλοι παράγοντες που ονομάζονται «επαπειλητικοί», σχετίζεται με ένα σύνολο αρνητικών επιπτώσεων στην ανάπτυξη του ατόμου, υπάρχουν κάποιοι άλλοι παράγοντες οι οποίοι αποκαλούνται «προστατευτικοί» και συνδέονται με την έννοια της «ψυχικής ανθεκτικότητας» (resilience). Αυτοί οι παράγοντες σχετίζονται, μεταξύ άλλων, και με το οικογενειακό πλαίσιο. Ο Κωνσταντίνος Πετρογιάννης, στο τέταρτο κεφάλαιο, πραγματεύεται πτυχές της έννοιας της ψυχικής ανθεκτικότητας, τα χαρακτηριστικά της, τη σημασία και τη λειτουργία των επαπειλητικών και προστατευτικών παραγόντων, καθώς και τις τακτικές που στοχεύουν στην ενδυνάμωση και στην προαγωγή της ανθεκτικότητας με βάση τα μέχρι τώρα ευρήματα της διεθνούς έρευνας.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο του τόμου ο Ηλίας Μπεζεβέγκης και ο Γιώργος Γεωργουλέας εξετάζουν τις αντιλήψεις εφήβων και γονέων για τη γονική συμπεριφορά, τη συχνότητα με την οποία προκύπτουν συγκρούσεις ανάμεσα σε γονείς και εφήβους για θέματα της καθημερινής ζωής, καθώς και τις αντιλήψεις που έχουν έφηβοι και γονείς για την ποιότητα της μεταξύ τους επικοινωνίας και το συναισθηματικό κλίμα που επικρατεί στην οικογένεια. Με άλλα λόγια, διερευνάται μια σχέση που «καίει» και κατά την εφηβική κρίση τίθεται σχεδόν πάντοτε, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, σε δοκιμασία.

Φιλοδοξία του παρόντος τόμου είναι να συμβάλει στο διάλογο που αναπτύσσεται όλο και περισσότερο στη χώρα μας σχετικά με τα ζητήματα που αφορούν την ψυχολογική μελέτη της οικογένειας. Η έμφαση δόθηκε στη μελέτη της επίδρασης της οικογένειας στην ανάπτυξη του ατόμου. Το θέμα αυτό, όπως ήδη επισημάνθηκε, είναι ευρύτατο και εξαιρετικά σύνθετο. Ευχή όλων των συγγραφέων και του επιμελητή του παρόντος τόμου είναι να επιτευχθεί, έστω και κατά ένα ελάχιστο, αυτός ο στόχος.

Σπύρος Γ. Τάνταρος